

Historien om Gyrodactylus Salaris

Sammendrag av dokumentarprogrammet Brennpunkt. Sendt 20/11-00 av NRK 1

Tanker om avl og forbedringer av villaksstammene

I 1968 fikk vi en lov om fiskesykdommer hvis oppgave var å verne om fisket og fiskestammene. Gyrodactylus Salaris, heretter GS, var ikke en meldepliktig fiskesykdom på det tidspunktet. Harald Skjervold, den gang fremstående forsker innenfor avl av husdyr ønsket å avle på laks og forbedre naturens skaperverk. Han fikk i 1971 opprettet det statlige FFL (senere Akvaforsk) på Sunndalsøra. De fikk imidlertid ikke bevilget penger til avlsforskning, men skulle drive kommersiell produksjon av laksesmolt som kunne settes ut. Pålegg om utsetting ved blant annet kraftutbyggingsprosjekter. Et mål med produksjonen av settefisk var nok også å reise penger til forskning på avl. Hadde FFL kun levert til oppdrett (som foregår i saltvann) ville det ikke oppstått noe problem: GS dør i saltvann.

FFL så et snitt til å drive forskning. Utsetting av fisk i ferskvann på oppdrag fra NVE. Utsnitt fra brev fra FFL til kraftverkene viser dette.

”...Det ideelle var om Deres pålegg om utsett av smolt og våre avlsforsøk med laks kunne samordnes...”

I ettertid prøver Akvaforsk å benekte at de hadde noen slik intensjon. Men også dette brevet fra FFL taler for at FFL hadde ambisjoner i retning av avl og manipulering.

”...spørsmålet reises om en her, som i husdyravl, kan satse på en eller bare et fåtall populasjoner.”

Forsker Dag Møller uttaler at slike tanker om forbedring av villaksstammen var sinnssyke. (Dag Møller er leder for marinbiologisk institutt i Bergen).

Vi snakker om bevisst introduksjon av nye eller manipulererte arter i en eksisterende villaksstamme. Det er innlysende at dette er hasardiøst. Det ble også den gang sett på som dårlig praksis. NVE hadde imidlertid ikke på denne tiden pålegg om å bruke lokale fiskestammer for reproduksjon, noe svenskene for eksempel hadde som ufravikelig pålegg helt fra starten av. Svenskenes mål var å bevare stammen mest mulig urørt, mens nordmennene ved Staten/FFL hadde ambisjoner om å manipulere eller erstatte de lokale stammene.

Men FFL fikk ikke penger til avlsproduksjon og forskning og konsentrerte seg om masseoppdrett.

Kommersiell produksjon av settefisk, staten er eier av anlegget og oppdragsgiver

Det var virkelig gode penger å tjene på dette. I midten av 70-årene kunne man få så mye som 30-40 kroner per fiskeyngel. Det var en boom i næringen rundt utsett.

FFL satset på dette markedet. I 1972 tok de i bruk oppvarmet vann for å få ned klekketiden og økte produksjonen. For å spare penger gjenbrakte de oppvarmet vann. Om dette uttales:

”faren ved å bruke vannet flere ganger er risikoen for spredning av sykdommer”

Det er åpenbart at de kjente risikoen for smitte ved en slik praksis. Likevel gjennomførte de den.

Import av infisert fisk

De ønsket også å importere yngel. Veterinærmyndighetene skulle regulere import og stå for kontroll av den importerte yngelen. Dette ble dessverre unnlatt eller utført for dårlig. Landbruksdepartementet godkjente import av yngel fra Sverige. Sverige har hatt GS siden istiden, videre ble GS behørig påvist i store deler av Sverige i en undersøkelse i 1950-årene. Sverige er kronisk smittet, men villaksstammene er immune eller tåler GS svært godt. Til tross for at det var kjent at Sverige hadde GS, ble import likevel tillatt.

Blant annet de svenske brødrene Sterner solgte yngel til Norge. De klekket ikke noe selv, men kjøpte opp rester fra alskens klekkerier rundt forbi, sorterte på størrelse, og solgte videre til Norge. Det er innlysende at faren for smitte er overhengende når man blander sammen yngel fra mange klekkerier i en og samme tank. Videre er det særdeles uheldig for de opprinnelige laksestammene at individer av vidt forskjellige type og kvalitet settes ut i samme elv. Dette var myndighetene klar over, men la ingen eller liten vekt på: I Sverige ville en slik praksis ikke blitt godkjent.

Det synes å være en forsømmelse av ansvaret som påhviler de kontrollerende organer når import av infisert yngel ble tillatt. Verd å merke seg er at importen skjedde gjennom stråmann. Norsk kjøtt og fleskesentral (NKF) søkte om importtillatelse men fikk nei. Deretter søkte Harald Skjervold, leder for institutt for norsk husdyravl og fikk ja. Ved mottak av yngelen i Norge ble denne straks overlatt til Norsk kjøtt og fleskesentral. Dette pågikk visstnok i 3 år.

GS påvises for første gang i Norge

Juli 1975 ble det påvist GS i FFL sitt anlegg på Sunndalsøra. I 1977 skjønte man at det virkelig var noe alvorlig på gang ettersom det ble rapportert mye fiskedød i elvene som først ble smittet. GS ble oppdaget i Rana og Vefsna i 1979. Dette var vassdrag som ellers ikke hadde vært utsatt for nevneverdige miljøendringer, derfor forsto man ganske raskt at det ikke var forurensning fra jordbruk eller lignende forklaringer på fiskedøden.

Forskere påviste parasitten i settefisk fra 1975. Det ble med andre ord innført med settefisken. Smittekilde og årsakssammenheng er rimelig klar.

FFL fortsatte å levere og sette ut fisk til tross for at de var klar over at fisken og anlegget var infisert og mye av fisken i anlegget døde. Videre ville de/staten ikke stenge anlegget for tørrlegging slik at parasitten ble utryddet. Det innebar tap av penger. I 1980 innrømmet driftsleder Trygve Gjerdrem, at det var GS i resirkulasjonsanlegget i 1975. I ettertid sier man at man ikke er sikker eller prøver å tåkelegge saken. Det virker meget uskjønnsomt å fortsette å produsere og sette ut fisk man vet er infisert og dermed spre smitten. Det er vanskelig å forstå hvordan noe slikt kunne skje.

Etter 1977 ble det ikke satt ut fisk ifølge sjefen Gjerdrem. Redaksjonen påviser imidlertid at så ikke er tilfelle. De dokumenterte utsetting så sent som i 1978, da setter FFL ut infisert sjørrett og dette medførte at smitten spredte seg til Rauma.

Mange begynner å forstå omfanget av katastrofen

Det tok åpenbart tid før man forsto omfanget av katastrofen, men i 1980 begynte man å innse at det som skjedde virkelig var alvorlig.

DN innkaller til krisemøte i januar 1980, representanter fra FFL Sunndalsøra innrømmet funnene av GS i anlegget men veterinærmyndighetenes representant Tore Håstein (veterinærinstituttet) hevder at akvariefisk hadde spredd smitten ved dumping i elvene. Han ville ikke da tørrlegge og rense anlegget på Sunndalsøra. Etter dette møtet fikk Håstein og Gjerdrem i oppgave å finne ut hvordan GS kom til anlegget på Sunndalsøra.

De konkluderer med at smitten kom via inntaksvannet i Litledalselva. I den elva ble GS påvist seks år etter den første gang ble påvist i anlegget (det er vel mest trolig at smitten har gått andre veien).

GS kunne ha kommet med et parti som NKF sto for importen av i 1973, det ble mellomlandet i anlegget.

Landbruksdepartementets arkiv viser at det ble gitt fem tillatelser til import fra Sverige til mellomlagring på anlegget på Sunndalsøra. Det benektes av Gjerdrem at disse transportene med yngel kom til anlegget. Denne importen av fisk fra Sverige ble senere ikke rapportert til GS-utvalget, som ble opprettet senere. (I 1980 for å finne ut hvor smitten kom fra – utvalget ble oppløst i 1982). Brødrene Sterner hevder at de kjørte tre lass i året i tre år i perioden 1973-1975 (Sum: 9 lass). Det er altså fire lass som mangler importtillatelse etter arkivet hos landbruksdepartementet.

Først i 1983 ble GS tatt inn i loven som smittsom meldepliktig fiskesykdom. Det gav hjemmel for å kreve tørrlegging av anlegg som var smittet. Først i 1992 ble stasjonen på Sunndalsøra friskemeldt.

Kommentar:

Var GS-utvalget seriøst interessert i å finne smitteveiene? Mandatet deres var nettopp det. De konkluderte med hvordan den kom til Skibotten-elva, men ikke hvordan den kom til FFL Sunndalsøra. Nå tjue år etter går Brennpunkt-redaksjonen inn i arkivene hos Landbruksdepartementet og henter fem importtillatelser (det har foregått ni transporter iflg. Brødrene Sterner). Da Gjerdrem blir konfrontert med disse importtillatelsene benekter han at disse har kommet til Sunndalsøra.

Medlemmer av GS-utvalget uttaler at de hadde sterke mistanker om at det hadde foregått import av fisk fra Sverige. Kunne de ikke da ha tatt initiativ til undersøkelser i Landbruksdepartementet angående importtillatelser på fisk til Sunndalsøra.

Hvilken rolle hadde Tore Håstein i utvalget? Han var ansatt ved veterinærinstituttet og hadde samtidig ansvaret for produksjonen av fisk på Sunndalsøra (bukken og havresekken!?) GS-utvalget ble oppløst i 1982, uten å konkludere med hvordan GS, hadde kommet i anlegget på Sunndalsøra. Var samarbeidet med staten og NVE så sammensveiset at de som hadde blitt rammet av GS ikke måtte få vite hvordan det hadde foregått???? Hvordan kunne forvaltningen være med på å tie dette i hjel?

Er det slik vi vil at NORGE skal være?

Hilsen Bjørn Brodtkorb

KILDER BENYTTET I NOTATET:

- Videoopptak av NRK 1s Brennpunkt-program
- Rettsbok sak nr. 62/1961, NVE og grunneiere som berøres av overføring av vatn fra Vefsna-vassdraget til Røssvatn. Avhjemlet 14. mai 1966.
- DNs rapport nr. 12 1985.
- Notat laget av Geir Kielland for advokatfirmaet Ræder MNA.
- Dette notatet: "Historien om GS" har vært til behandling i Miljøverndep. Det ble oversendt den 12.08.01. Miljøverndep. Sendte det 22.08.01 til Direktoratet for Naturforvaltning (DN) for faglig gjennomgang. I brev av 09.11.01 fra DN, sitat " Felles for de kjente introduksjonane er at det var i samband med imprt av laks, som skjedde i relativt stort omfang i oppstartsfasen til norsk oppdrettsnæring. NRK sitt Brennpunkt-program fokuserte på den introduksjonsveien som har vist seg å ha størst negative følger for norske laksestammer". Signert av Norunn S. Myklebust, seksjonssjef i DN og Gunnbjørn Bremset.